

РОЗДІЛ 10 МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

УДК 341.95

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ ІНОЗЕМЦІВ ТА ОСІБ БЕЗ ГРОМАДЯНСТВА

FEATURES OF LEGAL REGULATION OF LEGISLATION OF UKRAINE TO PROTECT THE RIGHTS OF FOREIGNERS AND STATELESS PERSONS

Дракохруст Т.В.,
к.держ.упр., старший викладач кафедри міжнародного права
та європейської інтеграції
Тернопільський національний економічний університет

Стаття присвячена дослідженню національного законодавства України щодо правового статусу іноземців та осіб без громадянства. Наведені також міжнародні нормативно-правові акти, які ратифікувала Україна, що стосуються даної сфери. Наведені проблемні питання правового статусу іноземців та осіб без громадянства в Україні. Також охарактеризовано особливості правового статусу різних категорій іноземців в Україні. Проведено порівняльний аналіз гарантій прав і свобод іноземців та осіб без громадянства в Україні із гарантіями прав і свобод громадян України.

Ключові слова: іноземець, особа без громадянства, правовий статус, законодавство, права.

Статья посвящена исследованию национального законодательства Украины относительно правового статуса иностранцев и лиц без гражданства. Приведены также международные нормативно-правовые акты, которые ратифицировала Украина, касающиеся данной сферы. Приведены проблемные вопросы правового статуса иностранцев и лиц без гражданства в Украине. Также охарактеризованы особенности правового статуса различных категорий иностранцев в Украине. Проведен сравнительный анализ гарантий прав и свобод иностранцев и лиц без гражданства в Украине с гарантиями прав и свобод граждан Украины.

Ключевые слова: иностранец, лицо без гражданства, правовой статус, законодательство, права.

This article is devoted to analysis of legislation of Ukraine to protect the rights of foreigners and stateless persons. Thus foreigners recognized as citizens permanently or temporarily residing or staying in Ukraine belong to the nationality or citizenship of foreign countries and not citizens of Ukraine and stateless persons – persons who do not belong to the nationality or citizenship of any state.

Art. 26 of the Constitution of Ukraine stipulates that foreigners and stateless persons who are in Ukraine on legal grounds enjoy the same rights and freedoms and also bear the same duties as citizens of Ukraine – save the exceptions established by the Constitution, laws or international treaties of Ukraine.

Foreigners are equal before the law regardless of origin, social and property status, race, nationality, sex, language, religion, occupation and other circumstances.

If a foreign country have restrictions on the rights and freedoms of citizens of Ukraine, the Cabinet of Ministers of Ukraine may decide to establish an appropriate manner the rights and freedoms of the citizens of the State in the territory of Ukraine. This decision shall enter into force after its publication. It may be reversed if the grounds on which it was taken.

However, there are status distinctions between foreigners and citizens of Ukraine. Administrative legal capacity of a foreigner who has arrived in the country becomes effective from the date of entry and terminates on the date of departure from the country. Administrative capacity of a foreigner consists in the capability to realize one's rights by one's acts and to discharge one's obligations. There are features characteristic of the legal status of foreigners and non-patriots, including a number of restrictions of their rights and duties.

Key words: foreigner, stateless person, legal status, legislation, rights.

Правовий статус особи в сучасному світі – одна з актуальних тем для дискусій серед науковців різних галузей права, а також проблема, вирішення якої стоїть у центрі практичної діяльності міжнародного співтовариства. Людина, громадянин, індивід – має бути найважливішою цінністю будь-якого суспільства, виступає запорукою становлення країни як демократичної, соціальної, правової держави.

Метою статті є дослідження та подальший аналіз національного законодавства України щодо забезпечення реалізації правового статусу іноземців та осіб без громадянства.

Правовий статус іноземців та осіб без громадянства містить у собі гарантії їхніх прав і свобод, що, власне кажучи, не відрізняються від гарантій прав громадян. Положення Конституції України: права і свободи людини і громадянина захищаються судом (ст. 55), кожний має право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріального і морального збитку, заподіяного незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самовряду-

вання, їхніх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень (ст. 56); кожному гарантується право знати свої права й обов'язки (ст. 57); кожний має право на правову допомогу (ст. 59); ніхто не може бути двічі притягнутий до юридичної відповідальності одного виду за те саме правопорушення (ст. 61); конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України (ст. 64), – відносяться не тільки до громадян України, але і до іноземців та осіб без громадянства.

Загальна декларація прав людини 1948 року у ст. 7 зазначає, що усі люди рівні перед законом та мають право, без будь-якої різниці, на рівний захист закону. Стаття 8 визнає право кожної людини на ефективне поновлення в правах компетентними національними судами у випадках порушення його загальних прав, що надані йому конституцією або законом [1, с. 12].

Згідно з Міжнародним пактом про громадянські та політичні права 1966 року усі особи є рівними перед судами і трибуналами (ст. 14) та перед законом і мають право без будь-якої дискримінації на рівний захист законом.

У цьому відношенні всякого роду дискримінація повинна бути заборонена законом і закон повинен гарантувати всім особам рівний і ефективний захист проти дискримінації за будь-якою ознакою, а саме раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, майнового стану, народження чи іншої обставини (ст. 26) [2, с. 110].

Право на справедливий судовий розгляд закріплено і у Конвенції про захист прав людини та основних свобод 1950 року. Для забезпечення додержання Високими Договірними Сторонами їхніх зобов'язань за Конвенцією та протоколами до неї створюється Європейський суд з прав людини, який функціонує на постійній основі (ст. 19).

Згідно зі ст. 7 Закону України «Про судоустрій та статус судів» від 02 червня 2016 року № 1402-VIII кожному гарантується захист його прав, свобод та інтересів у розумні строки незалежним, безстороннім і справедливим судом, утвореним законом. Доступність правосуддя для кожної особи забезпечується відповідно до Конституції України та в порядку, встановленому законами України. Зазначені положення конкретизуються у відповідних галузевих кодексах [3].

Відповідно до ст. 16 Цивільного кодексу України кожна особа має право звернутися до суду за захистом свого особистого немайнового або майнового права та інтересу. Також суд може захистити цивільне право або інтерес іншим способом, що встановлений договором або законом. Суд може відмовити у захисті цивільного права та інтересу особи в разі порушення нею положень ч. 2–5 ст. 13 цього Кодексу [4].

Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року № 436-IV383 у ст. 20 передбачає, що кожний суб'єкт господарювання та споживач має право на захист своїх прав і законних інтересів [5].

Відповідно до ч. 1 ст. 1 Господарського процесуального кодексу України від 06 листопада 1991 року № 1798-XII384 право на звернення до господарського суду мають підприємства, установи, організації, інші юридичні особи (у т. ч. іноземні), громадяни, які здійснюють підприємницьку діяльність без створення юридичної особи і в установленому порядку набули статусу суб'єкта підприємницької діяльності [6].

Відповідно до ст. 10 Кримінального процесуального кодексу України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI не може бути привілеїв чи обмежень у процесуальних правах, передбачених цим Кодексом, за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних чи інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, громадянства, освіти, роду занять, а також за мовними або іншими ознаками [7].

Відповідно до ч. 2 і 3 ст. 55 Конституції України права і свободи людини і громадянина захищаються судом. Кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб.

Частина 5 ст. 55 Конституції України закріплює, що кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань. До таких засобів слід віднести обставини, що виключають злочинність діяння (розділ VIII Кримінального кодексу України від 05 квітня 2001 року № 2341-III388), зокрема, необхідна оборона (ст. 36 Кримінального кодексу України), крайня необхідність (ст. 39 Кримінального кодексу України), діяння, пов'язане з ризиком (ст. 42 Кримінального кодексу України).

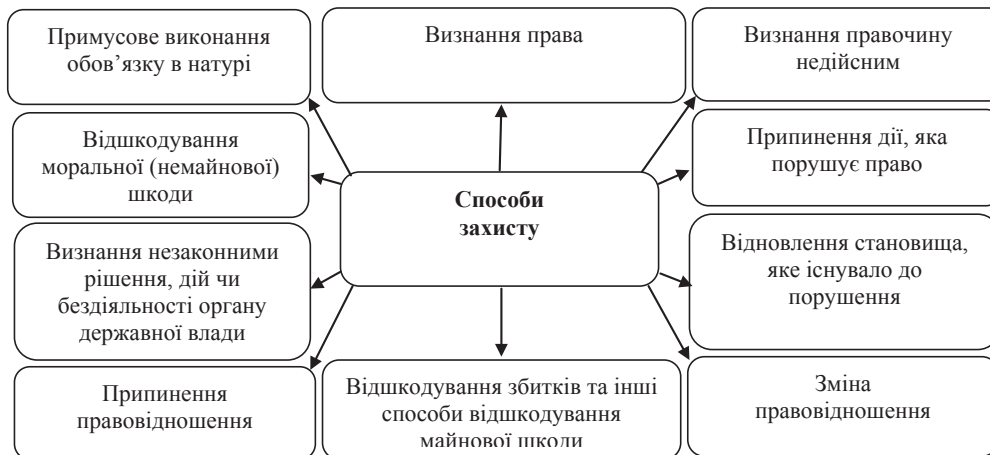
Відповідно до ст. 13, 42, 43 і 55 Закону України «Про Конституційний Суд України» від 16 жовтня 1996 року № 422/96-ВР395 іноземці та особи без громадянства можуть бути суб'єктами права на конституційне звернення з питань дачі висновків Конституційним Судом України щодо офіційного тлумачення Конституції України та законів України з метою забезпечення реалізації чи захисту конституційних прав та свобод людини і громадянина, а також прав юридичної особи [8].

Стаття 28 Цивільного процесуального кодексу України від 18 березня 2004 року № 1618-IV396 передбачає, що здатність мати цивільні процесуальні права та обов'язки сторони, третьої особи, заявника, заінтересованої особи (цивільна процесуальна правоздатність) визнається за всіма фізичними особами. Фізичні особи, які досягли повноліття, можуть особисто здійснювати цивільні процесуальні права та виконувати свої обов'язки в суді (цивільна процесуальна дієздатність) (ч. 1 ст. 29 Цивільного процесуального кодексу України) [9].

Права та обов'язки осіб, які беруть участь у справі, визначені у ст. 27, а процесуальні права та обов'язки сторін – у ст. 31 Цивільного процесуального кодексу України [7, с. 112-113].

Особливе місце у цивільному процесі займають справи за участю іноземних осіб. До іноземних осіб, які беруть участь у цивільному процесі, належать: іноземці, особи без громадянства, іноземні юридичні особи, іноземні держави (їх органи та посадові особи), міжнародні організації. При цьому іноземцями, у розумінні приписів ст. 1 Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства», вважаються особи, які не перебувають у громадянстві України і є громадянами (підданими) іншої держави або держав.

Проблема правового статусу іноземців у цивільному процесі має пряме відношення до основних прав і

Способи захисту майнових або особистих немайнових прав та інтересів іноземців та осіб без громадянства за Цивільним кодексом України

обов'язків людини і громадянина. В силу цього основним нормативним актом, що представляє зміст національного законодавства у цій області, є Конституція України. Відповідно до ст. 26 Конституції України іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, користуються такими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України.

Також національним законодавством, а саме ч. 1 ст. 410 Цивільного процесуального кодексу України та ч. 1. ст. 73 Закону України «Про міжнародне приватне право», передбачено, що іноземці, особи без громадянства, іноземні юридичні особи, іноземні держави (їх органи та посадові особи) та міжнародні організації мають право звертатися до судів України для захисту своїх прав, свобод чи інтересів [10].

Основоположними міжнародними документами, які забезпечують право іноземних осіб на вільний доступ до судового захисту, визнаними Україною є: Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1950 року, Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року, Конвенція про статус біженців від 28 липня 1951 року та ін. Також питання забезпечення належного доступу до судового захисту (у т. ч. і для іноземних осіб) знайшло своє закріплення в Плані дій Україна – Європейський Союз (схваленому Радою Міністрів Європейського Союзу в грудні 2004 року), Законі України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» від 18 березня 2004 року.

Визначення юридичної природи цивільної процесуальної правосуб'єктності іноземних осіб в Україні є досить актуальним, адже іноземні особи є суб'єктами цивільного процесуального права. Цивільна процесуальна правосуб'єктність є однією із підстав виникнення цивільних процесуальних правовідносин та вважається передумовою набуття цивільного процесуального правового статусу. Вона притаманна усім суб'єктам цивільного процесуального права, у т. ч. й іноземним особам.

Процесуальна правоздатність і дієздатність іноземних осіб в Україні ґрунтуються на принципі «національного режиму». Цей загальний принцип надання іноземцям національного правового режиму одержує послідовну реалізацію в галузевому законодавстві. Принцип національного режиму означає законодавче закріплення права іноземних громадян та осіб без громадянства звертатися до судів України й користуватися цивільними процесуальними правами нарівні з громадянами України [11].

Так, наприклад, відповідно до ч. 1. ст. 74 Закону України «Про міжнародне приватне право» процесуальна правоздатність і дієздатність іноземних осіб в Україні визначаються відповідно до права України. Вчений М. Богуславський також наголошував на принципі національного режиму як основному щодо визначення правового статусу іноземних осіб. На його думку, «іноземні громадяни користуються такими самими правами і свободами і несуть такі самі обов'язки, що і громадяни держави, таким

чином, вихідним є принцип національного режиму» [10].

Стаття 10 Кодексу адміністративного судочинства України від 06 липня 2005 року № 2747-IV400 закріплює рівність усіх учасників адміністративного процесу перед законом і судом. За іноземцями та особами без громадянства визнається здатність мати процесуальні права та обов'язки в адміністративному судочинстві (адміністративна процесуальна правоздатність) і здатність особисто здійснювати свої адміністративні процесуальні права та обов'язки, у т. ч. доручати ведення справи представникові (адміністративна процесуальна дієздатність) (ст. 48 Кодексу адміністративного судочинства України). Права та обов'язки осіб, які беруть участь у справі, закріплені у ст. 49, а права та обов'язки сторін – у ст. 51 Кодексу адміністративного судочинства України.

Правовий статус різних категорій іноземців в Україні має певні особливості. Це, зокрема, стосується:

– іноземців, які іммігрували в Україну на постійне проживання;

– іноземців, які іммігрували в Україну для тимчасового працевлаштування (згідно з Порядком оформлення іноземцям та особам без громадянства дозволу на працевлаштування в Україні, затвердженом Постановою Кабінету Міністрів України від 01 листопада 1999 року № 2028, дозвіл на працевлаштування оформляється іноземцеві, який має намір провадити в Україні трудову діяльність за умови, якщо в країні (регіоні) відсутні працівники, які спроможні виконувати цей вид роботи, або є достатні обґрунтування доцільності використання праці іноземних фахівців, якщо інше не передбачене міжнародними договорами України);

– політемігрантів (іноземців, яким надано притулок на території України);

– біженців;

– осіб, які користуються дипломатичними і консульськими привілеями та імунітетами;

– іноземців, які перебувають на території України на підставах, передбачених міжнародними договорами України (наприклад, військовослужбовці інших держав);

– нелегальних мігрантів тощо [12].

Таким чином, проаналізувавши законодавство України можна сказати, що велика увага приділяється захисту прав, свобод іноземців та осіб без громадянства. Визначається, що іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, але іноземець та особа без громадянства не має політичних прав.

Лише громадяни України мають можливість брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування, право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів, за винятком обмежень, встановлених законом в інтересах національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Петров Є. Ю. Конституційно-правовий статус іноземців в Україні та механізм його забезпечення : автореф. дис. ... на здобуття наук ступеня канд. юрид. наук за спец. : 12.00.02 «конституційне право» / Є. Ю. Петров ; Харківський національний університет внутрішніх справ. – Х., 2013. – 21 с.
2. Санін С. В. Конституційно-правовий статус іноземців та осіб без громадянства / С. В. Санін // Столична юстиція. – 2014. – № 6(31). – 482 с.
3. Про судоустрій та статус судів : Закон України від 07 липня 2010 року № 2453-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2453-17>.
4. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 435-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
5. Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 436-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15>

6. Господарський процесуальний кодекс України : Закон України від 06 листопада 1991 року № 1798-XI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1798-12>
7. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
8. Про Конституційний Суд України : Закон України від 16 жовтня 1996 року № 422/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/422/96-%D0%B2%D1%80>.
9. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18 березня 2004 року № 1618-IV396 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>.
10. Про міжнародне приватне право : Закон України від 23 червня 2005 року № 2709-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2709-15>.
11. Гамалій О. Л. Поняття та особливості адміністративно-правового статусу іноземців в Україні / О. Л. Гамалій // Право і Безпека. – 2011. – № 2. – С. 112–126.
12. Тимченко Л. Д. Міжнародне право / Л. Д. Тимченко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.westudents.com.ua/glavy/64781-752pravoviy-rejim-inozemtsiv.html>.